

(POATE FI) SOCRATE – UN MODEL PENTRU TINERII DE AZI?

Laurențiu-Sorin Ormenișan*

Abstract: Socrates' image, being the ideal image of the philosopher, crosses the centuries. Socrates is the image of the philosopher that is constantly searching. During the dialogues, Socrates claimed his ignorance in teaching the others anything. But he urges his compatriots, not only to think on their own but also to discover the truth by themselves. The effort and the importance of Socrates' attitude are to raise in people *the good disquiet* to search for virtue and truth. The effort Socrates makes to cast people out of indifference and superficiality must be supported by their own determination and effort to search and find the truth which is inside them.

Keywords: self-knowledge, Socrate, philosophy, justice, death, virtue.

Introducere

A scrie despre un astfel de filosof, dă un sentiment de micime personală, datorită neputinței de a reda în cuvinte cât mai potrivite, modul de viață, atât de complex, demn, dar în același timp și controversat. Părintele sculpturii moderne, Constantin Brâncuși, a anticipat un sentiment propriu, afirmând că la umbra marilor copaci, nu crește nimic. În privința lui se pare că a avut dreptate, dar nu și pe tărâmul spiritual și filosofic, unde pătrundem, prin analiza unei probleme a celui care a fost numit de către Oracol, cel mai înțelept dintre oameni – Socrate. Acesta a născut în discipoli, setea de dreptate, adevăr și frumos, care au fost transpuse de către discipolul său Platon, iar mai apoi, la rândul său lui Aristotel, pe hârtie, lăsând lumii o moștenire excepțională.

* PhD Candidate, Faculty of Orthodox Theology, at “1 Decembrie 1918” University, Alba Iulia, Romania.

„Socrate va face din lumea interioară a sufletului omenesc o problemă cardinală a reflexiunii filosofice, Platon va face din «Idee» realitatea și esența absolută a lumii, iar Aristotel va afirma că «forma pură» este cea mai înaltă realitate. Totuși, aceștia vor reprezenta concepția că rațiunea, Logos-ul, este cea mai înaltă realitate față de natură, că noțiunea și forma sunt temeiul lumii”¹.

Față de alți filosofi, Socrate este atipic și prin modul de cercetare². El nu dezvoltă nici un sistem filosofic, el este un „veșnic căutător al adevărului”³. Urmașii lui Socrate, atât direcți, cât și indirecti vor avea o influență covârșitoare asupra culturii și teologiei, îndeosebi prin Platon și Aristotel, formând în acest fel un triptic al filosofiei antice.

După cum amintea un cercetător al filosofie grecești, această triadă de titani ai filosofiei au avut un rol covârșitor la temelia culturii universale, fiecare având o importanță deosebită. Astfel că Socrate este asemănat cu sămânța care încolțește, Platon este floarea bogată, iar fructul filosofie antice este Aristotel. Socrate va face

„din determinarea noțională a virtuții problema centrală a filosofiei sale. Ceea ce la preocupat pe acest înțelept antic va fi soluționarea morală a vieții omenești. Platon și Aristotel îl vor continua pe Socrate”⁴.

După cum vom vedea, Socrate va fi asemănat unui căutătorul continuu al adevărului, dar nu după mintea omenească, ci spre un ideal concretizat în viața de zi cu zi prin înfăptuirea dreptății.

¹ Nicolae Balca, *Istoria filosofiei antice*, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1982, p. 101.

² Prin Socrate se vor naște mai multe școli de cercetare - aceste fiind socotiți a fi socratici mici, cu rolul deosebit pe care l-au avut aceștia, pentru mai multe analize a se vedea lucrarea lui Ugo Zilioli (ed.), *From the Socratics to the Socratic schools: classical ethics, metaphysics, and epistemology*, New York, Routledge Publishing, 2015.

³ Nicolae Balca, *op. cit.*, p. 101

⁴ *Ibidem*, p. 101-102.

I. Socrate, un model pentru atenieni ?

Socrate s-a născut la Atena în 471 î. Hr. Tatăl său era sculptor, iar mama sa moașă. Acesta va susține că metoda sa, de a-i învăța pe oameni este metoda *moșitului* spiritual, prin care, aduce la viață adevărul, din interlocutor. Socrate a primit educația specifică perioade, adică noțiunile de bază reprezentau operele aezilor clasici – Homer, Hesiod, și ale tragicilor. După cum însuși mărturisește, educația acestei minți geniale a dobândit-o printr-o privirea la lumea deosebită a operelor artistice din acestor mare oraș.

Din mărturiile rămase, Socrate este prezentat de urmașii direcți, precum Platon și Xenofon, ca fiind un om deosebit de modest, rezistent la vicisitudinile vieții și ale naturii, mereu angrenat spre analiza de sine, cufundat în sine. Ia parte cu multă demnitate la campaniile militare desfășurate de atenieni, unde se vedește a fi un soldat destoinic și viteaz, de o mare rezistență fizică și spirituală. Într-o astfel de campanie ajunge printr-un gest eroic să-l salveze pe Alcibiade⁵. Hegel îl descrie ca fiind o

„natură tenace, sever față de sine și lipsit de pretenții, curajos în luptă, rezistând greutăților și încercărilor. Stăpânirea de sine nu are liniștea unei naturi în care nu era nimic de stăpânit, ci dimpotrivă forța unui spirit mare, care își stăpânește forța vulcanică și un temperament plin de pasiune. Viața sa era o pildă de cumpătare și sobrietate”⁶.

După terminarea campaniilor militare se va întoarce în Atena. Aici își va petrece restul vieții, unde va încerca să înnoade dialoguri cu diferiți concetățeni în diferite locuri din oraș pentru a le dezvălui propria ignoranță și pentru a-i deprinde spre cultivarea virtuții și atenția

⁵ Platon, *Banchetul*, trad. după Marsilio Ficino, Timișoara, Edit. de Vest, 1992, p. 82

⁶ G.W.F. Hegel, *Prelegeri de istoria filosofiei*, vol. I, trad. din limba germană de D. D. Roșca, București, Edit. Academiei Republicii Populare Române, 1963, p. 371-373.

de sine. El nu a lăsat nimic consemnat în scris. Socrate a hotărât să răspândească virtutea și înțelepciunea printre convivii săi.

El a trebuit:

„pe de o parte să învingă prejudecățile educației proprii, neștiința altora - o lumineze, să surpe sofistica, să reziste răutății, invidiei, defăimărilor și insultelor dușmanilor săi, să poarte cu demnitate sărăcia, să combată puterea ce nu era întemeiată pe drepturi morale și, ceea ce era și mai greu, să împărștie grozăviile superstițiilor. Iar pe de altă parte să cruțe și să menajeze cugetele slabe ale concetățenilor săi, să ocolească scandalurile și să nu ironizeze influența bună, pe care o are și cea mai naivă religie asupra moravurilor celor simpli”⁷.

Este condamnat la moarte în anul 399 î. Hr. Fiind obligat să bea zeamă de cucută.

II. Cunoașterea de sine la Socrate

Scopul vieții lui Socrate a fost de a-i scoate pe oameni din ignoranță și de a-i aduce la exercițiul virtuții, și al griii de sine. Prin această persoană, ni se întărește convingerea, că scopul ultim al filosofiei este întemeierea omului și a întregii sale existențe pe temelia adevărului⁸. Pentru Socrate nu era important cu cine vorbește, ci cum abordează problema pentru trezirea conștiinței interlocutorului.

Scoaterea dintr-o tipologie și superficialitate a gândirii umane, a fost pentru marele filosof un exercițiu pentru dobândirea cunoașterii virtuții, însă prioritară era cunoașterea de sine: „am încercat să conving pe fiecare dintre voi să se îngrijească mai puțin de ceea ce are și mai mult de ceea ce este, astfel încât să devină cât mai virtuos și mai rațional cu putință”⁹. Într-un mod deosebit, este descris de către Platon în *Banchetul*, prin impactul provocat în urma dialogului cu Socrate:

⁷ Moses Mendelsohn, *Leben und Charakter des Sokrates*, Neue Ausgabe, Berlin, 1818, p. 7-8 apud Nicolae Balca, *op. cit.*, p. 105.

⁸ G.W.F. Hegel, *op. cit.*, p. 376.

⁹ Platon, *Apologia lui Socrate* 32 d., în „Opere I”, ediție îngrijită de Petru Creția și Constantin Noica, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 33.

„Adesea mă lăsa într-o asemenea dispoziție sufletească, încât pur și simplu simțeam că nu mai pot să trăiesc la fel ca până atunci ... Mă face să admit că, în timp ce îmi ocup vremea cu politica, nu mă îngrijesc de mine însumi”¹⁰.

Cunoașterea de sine încorporează mai multe sensuri: primul acela al conștientizării neștiinței sau a lipsei de înțelepciune; nici un efort spiritual nu poate avea efectul scontat dacă nu există o raportare constantă a cunoașterii de sine; iar celălalt este acela că prin cunoașterea de sine se dezvoltă atenția asupra conștiinței, vizând perfecționarea stării morale a practicantului. Socrate a încercat prin toate aceste mijloace care fac posibil exercițiul cunoașterii de sine să le folosească în propria viață. Cunoașterea de sine este capabilă să elibereze de o posibilă iluzie aptitudinile individuale, însă celui care i se dedică într-un mod îngust, cunoașterea de sine nu poate oferi nici o aptitudine¹¹. Pe lângă sensul amintit mai sus, de asemenea cunoașterea de sine nu se reduce doar la înțelesul ei de maximă, adică întoarcerea și analiza de sine, pe care o are în mod deosebit, ci și la „cunoașterea spiritului”¹², care este grea, dar în același timp ea este cea mai înaltă formă de cunoaștere.

Misiunea lui Socrate, după cum se amintește și Apărarea¹³, primită de la zeul Apollo, este de a-i face pe oameni conștienți de neștiința lor. Pentru a-și duce la bun sfârșit misiunea, în întâlnirile avute cu diferiți oameni și filosofi, Socrate i-a asupra sa atitudinea omului neștiutor, a naivului care mereu întrebă. Scopul întrebărilor este de a-i face pe oameni conștienți de necunoașterea lor. În toată necunoașterea sa, Socrate nu doar că era lucid de ceea ce făcea dar și știa scopul întrebărilor și a căutărilor sale. Prin neștiința sa încearcă să

¹⁰ Idem, *Banchetul*, p. 75-76.

¹¹ Jean Brun, *Socrate*, trad. de Walter Fotescu, București, Edit. Humanitas, 1996, p. 72.

¹² *Ibidem*, p. 65.

¹³ Platon, *Apărarea lui Socrate*, 20a-23a., în *op. cit.*, p. 18-21.

deschidă ochii interlocutorului, care vede și analizează superficial. Necunoașterea la Socrate,

„se adresa celor care nu posedă decât o cunoaștere convențională, cei care nu acționează decât sub influența prejudecăților lipsite de fundament rațional, în scopul de a le dovedi că pretinsa lor știință nu se bazează pe nimic. Dar el îi alege mai ales pe cei convingși – prin cultura lor – că posedă știința însăși”¹⁴.

Modul de abordare a lui Socrate, provoca întrebări, tocmai datorită stereotipiilor societății. Socrate vroia să-l readucă la starea de a descoperi în interlocutor, răspunsurile la întrebări. Răspunsul se află în interlocutor, iar căutarea adevărului este exercițiul gândirii la care îi supune Socrate pe interlocutori. Responsabilitatea lui Socrate, după cum însuși mărturisește în fața comisiei de judecată a fost de ai întoarce pe oameni la grija de sine:

„am lăsat deoparte cele râvnite de mulțime, treburile bănești și rostul casei, însărcinarea de strateg, succesele oratorice în Adunare și tot felul de alte magistraturi, uneltiri și rivalități care sunt în cetate, socotindu-mă prea cinstit ca să pot fi la adăpost, dacă mă apuc de astfel de lucruri, și nu m-am dus acolo unde nu puteam fi de folos nici vouă, nici mie însumi, ci, socotind că, dacă mă duc la fiecare în parte, îi fac cel mai mare bine, după cum spun, m-am îndreptat spre această îndeletnicire, apucându-mă să-l conving pe fiecare dintre voi să nu se îndeletnicească de lucrurile sale înainte de a se îngriji de sine, ca să devină cât mai bun și cât mai înțelept”¹⁵.

Dialogul socratic este un examen de conștiință, prin aceea că:

„A te cunoaște pe tine însuși este fie a te cunoaște ca nefiind înțelept (adică nu în calitatea de sophos, ci de philo-sophos, tinzând spre înțelepciune), fie a-și cunoaște ființa ta în esența ei (adică a fi capabil să discerni ceea ce suntem cu adevărat, de ceea ce nu suntem realmente noi

¹⁴ Pierre Hadot, *Ce este filosofia antică*, trad. de George Bondor și Claudiu Tipuriță, Iași, Edit. Polirom, 1997, p. 55.

¹⁵ Platon, *Apărarea lui Socrate*, 36 c., în *op. cit.*, p. 30.

înșine), fie a cunoaște realitatea stării morale în care te găsești (adică a-și examina conștiința)”¹⁶.

În apărarea lui Socrate, se amintește că un prieten de-al filosofului, anume Cherephon, a întrebat oracolul de la Delphi, dacă există un om mai înțelept decât Socrate, iar aceasta a răspuns că nimeni nu este mai înțelept ca Socrate. Platon se întreabă, de ce oracolul a spus acest lucru, pentru că Socrate recunoaște că nu știe nimic, pe când toți oamenii, au impresia că cunosc totul, de unde concluzionează Platon, că Socrate este cel mai înțelept, tocmai pentru că este conștient de neștiința sa. Oracolul a vrut să spună că Socrate este cel mai înțelept, pentru că față de alți oameni care au impresia că cunosc și știu totul, numai Socrate este cel „care și-a dat seama că într-adevăr, cât privește înțelepciunea, nu e bun de nimic”¹⁷. Iar din această prezentare, Platon face o imagine deosebită a lui Socrate, a filosofului care nu știe nimic, dar care este conștient de neștiința sa.

În fața oamenilor, el se prezintă ca într-o răsturnare a valorilor, pe de o parte imaginea sa, care este vecină cu grotescul, iar pe de altă parte, valoarea interioară a sufletului pe care o promova. În perioada socratică, încă mai exista concepția asupra armoniei dintre frumusețea exterioară cu cea interioară. Ori dacă el era, după cum se amintește, un chip asemenea cu cel al satirilor, de urâtenia sa chiar și el se amuza¹⁸. În acest fel raționamentul oamenilor era că trebuie să fie o persoană respingătoare și spirituală. Ori mărturiile din scrierile platoniciene, amintesc de o forță interioară, o fascinație, pe care o producea prin discursuri, dar mai ales prin modul său de a fi. Grija lui Socrate era pentru promovarea și susținerea valorilor perene, după cum amintește în discursul pentru apărarea sa:

¹⁶ Asupra istoricului acestei teme a se vedea P. Courcelle, *Connais-toi toi-même. De Socrate à saint Bernard*, t. I-III, Paris, 1974-1975, *apud.* Pierre Hadot, *Exerciții spirituale și filosofie antică*, trad. din limba franceză de Constantin Jinga, postfață de Agapie Corbu, Arad, Edit. Sfântul Nectarie, 2015, p. 39.

¹⁷ Platon, *Apărarea lui Socrate*, 23 b., în *op. cit.*, p. 22.

¹⁸ Anthony Gottlieb, *Socrates*, London, Orion Publishing Grup Ltd., 1998, p. 11.

„Pentru un om e chiar cel mai mare bine să discute în fiecare zi despre virtute și despre celelalte lucruri cu privire la care m-ați auzit vorbind și supunându-mă pe mine și pe alții cercetării, în timp ce viața lipsită de această cercetare nu e trai de om, dacă vă spun toate acestea, mă veți crede cu atât mai puțin”¹⁹.

III. Cunoașterea de sine și grija de aproapele

La Socrate, există o unitate între dialogul cu aproapele și dialogul cu sine. Dialogul cu sine, dar și cu aproapele este prezentat ca fiind adeseori sub forma unui solilocviu. Această formă este importantă atât în dialogul cu aproapele cât și cu sinele, tocmai pentru că numai în acest fel se poate întemeia un dialog rodnic. După cum amintea și Pierre Hadot, asupra acestei probleme:

„numai acela este capabil de o întâlnire genuină cu celălalt, este capabil și de o întâlnire autentică cu sine, conversa fiind la fel de adevărată. Dialogul veritabil fiind doar atunci când este prezent atât aproapele dar și când ești prezent tu”²⁰.

În acest fel trebuie să vedem că scopul dialogului, este atât pentru Socrate cât și pentru interlocutor, nu este de a transmite informații, ci de a provoca o atitudine – o anumită *forma mentis* - prin care să faciliteze o atenție asupra grijii de sine, asupra atenției față de gândurile și mișcărilor lăuntrice.

Această metodă pe care o folosește Socrate, poate avea o dublă semnificație. Prima este aceea că acest mod de abordare presupune nu doar cunoașterea, ci și dobândirea adevărului. Iar cea de-a doua este că cele două cunoașteri trebuiesc dobândite personal. Cunoașterea și adevărul, prin întrebările pe care le adresează Socrate, sunt de așa manieră încât descoperă în interlocutor faptul că are o înțelegere superficială și relativă. De asemenea dialogul socratic, duce la aporie, la imposibilitatea uneori de a firma o cunoaștere. Astfel, cunoașterea de la o informație – cunoștință oarecare, trece la cunoașterea de sine, și va

¹⁹ Platon, *Apărarea lui Socrate*, 38a., în *op. cit.*, p. 39.

²⁰ Pierre Hadot, *op. cit.*, p. 38-42.

începe prin a-și pune întrebări asupra propriei persoane. Dar după cum observă chiar un personaj angrenat în discuție cu Socrate, adevărata întrebare nu este despre lucrul care se vorbește, ci despre persoana care vorbește. În dialogul *Lahes*, se amintește de acest lucru:

„Nu știi, mi se pare, că acela care, prin părerile și, parcă, prin neamul său, se află aproape de Socrate și stă adesea cu el de vorbă este nevoit – chiar dacă mai înainte începe să discute despre altceva – să nu se oprească până nu ajunge, purtat de către șirul gândirii acestuia, să dea socoteală despre sine însuși, cum trăiește acum și care a fost existența sa trecută; iar atunci când a ajuns aici, Socrate nu-l va mai lăsa până nu va fi cercetat bine și frumos absolut totul... Mă bucur să-i stau acestui om în preajmă și nu cred că este nici un rău dacă ne aducem aminte ceea ce fie că n-am făcut, fie că nu facem cum se cuvine; în plus, prin firea lucrurilor, acela care nu va fugi de aceste adevăruri va fi mai prevăzător în restul vieții sale”²¹.

Socrate prin întrebările sale este asemenea unui „tăun”²² care îl pune pe interlocutor să se examineze și să se înțeleagă pe sine însuși, dar mai ales să se îngrijească de el însuși și de sufletul său.

„O, preabunule, tu care ești atenian, din cetatea cea mai mare și mai vestită în înțelepciune și putere, nu ți-e oare rușine că de bani te îngrijești, ca să ai cât mai mulți, și cât mai multă glorie și cinstire, iar de cuget, și de adevăr, și de suflet ca să fie cât mai frumos, nu te îngrijești și nu-ți pasă ?”²³.

Socrate prin susținerea neștiinței și prin întrebările adresate vrea să aducă în discuție valorile care guvernează viața.

Socrate vrea prin această metodă, să arate sciziunea care se află în interiorul interlocutorului, dintre propria viață și valorile care ne conduc viața. Dar și când ajunge la acest lucru, scopul lui Socrate nu este doar de al face pe cel de apropare să-și de-a seama că nici el nu știe

²¹ Platon, *Lahes*, 187e., în *op. cit.*, p. 250.

²² Idem, *Apărarea lui Socrate*, 30e., în *op. cit.*, p. 31.

²³ *Ibidem*.

nimic și este superficial, ci de a fi într-o anumită manieră, după cum însuși mărturisește:

„Am lăsat deoparte cele râvnite de mulțime, treburile bănești și administrarea bunurilor, însărcinarea de strateg, succesele oratorice în Adunare și tot felul de alte magistraturi, uneltiri și rivalități câte sunt în cetate [...] ci, socotind că dacă mă duc la fiecare în parte îi fac cel mai mare bine, după cum spun, m-am îndreptat spre această îndeletnicire, apucându-mă să conving pe fiecare dintre voi să nu se îngrijească de lucrurile sale, înainte de a se îngriji de ceea ce este el, ca să devină mai bun și mai înțelept”²⁴.

Putem vedea din această afirmație, o provocare pentru Socrate, să caute în fiecare zi oameni noi, probleme și provocări noi în misiunea care a primit-o de la zeu, dar mai ales un mod prin care el trebuie să fie mereu altfel, de a se face înțeleș, și de a se schimba mereu prin asumarea unei cunoașteri relative. Modul de viață al lui Socrate, nu doar că este filosofic, ci mereu învață să moară punându-și propria persoană în fața limitelor și neștiinței, mereu să învețe dar niciodată să învețe pe alții. Filosofia spre care îndeamnă Socrate, este de a ne analiza pe noi înșine, cum am spune astăzi, cât mai obiectiv, cu un ochi critic asupra noastră.

Socrate îi face pe oameni să descopere în neștiința lor, potențialul lor interior, faptul că virtutea se află în ei doar că au fost mult prea formali pentru a se analiza și de a se supune unor critici riguroase. În acest fel trebuie înțeleasă și afirmația socratică, nimeni nu este rău în mod voit, tocmai pentru că nu cunosc, nu pot înfăptui binele²⁵. În acest fel Socrate spune că

„dacă omul săvârșește răul moral, o face deoarece crede că astfel descoperă binele, și dacă este virtuos, este pentru că știe cu întreg sufletul și cu toată ființa sa unde este adevăratul bine. Astfel rolul

²⁴ *Ibidem*, p. 37.

²⁵ Virtutea este cunoaștere, după cum se poate concluziona în dialogul Protagoras, după cum amintește și Andrei Cornea, *Când Socrate nu are dreptate*, București, Edit. Humanitas, 2005, p. 110-140.

filosofului va consta deci în a permite interlocutorului să ‘realizeze’, în sensul cel mai tare al cuvântului, care este adevăratul bine și care este adevărata valoare. La temelia cunoașterii socratice se află iubirea binelui”²⁶.

Din valoarea absolută care se vedește asupra intenției morale, chiar și moartea, în fapt, nu reprezintă un rău, deoarece „pentru un om bun, nu există nimic rău nici în viață nici în moarte”²⁷ – este de fapt concepția stoică de mai târziu. Pentru Socrate nu există decât păcatul moral, pentru că ține de propria persoană, pe când boala, moartea, sărăcia, sunt un dat iar ele nu sunt rele.

Deși nu dă o explicație pentru faptul că examinează propria conștiință dar și a celor din jur, se limitează doar a spune că pe lângă misiunea încredințată de la zeu, el poate mobiliza spre a da un sens vieții. „O viață care nu se supune pe sine cercetării nu merită să fie trăită”²⁸. Această afirmație, încorporează esența filosofiei sale și a modului de a trăi²⁹. El cheamă și se poate supune analizei vieții – a judecării ei în orice moment. Cunoașterea adevărată nu va putea fi dobândită nicicând, însă prin puritatea intenției morale, omul se transformă mereu și mereu și acest lucru este asemenea unui urcuș care nu are capăt, și în care mereu înaintăm.

IV. Grija pentru cetate și simțământul dreptății

O idee importantă – supunerea față de legile cetății, nu era doar o datorie, ci pentru acestea, omul trebuie să se și sacrifice la nevoie. La Socrate chiar și îndemnul lui Criton de a scăpa de pedeapsă prin fuga

²⁶ A. J. Voelke, *L'idée de volonté dans le stoïcisme*, Paris, 1973, p. 194 apud Pierre Hadot, *Ce este filosofia antică*, p. 63, asupra socratismului trebuie să mai menționăm că: „dialectica socratică unește indisolubil cunoașterea binelui și alegerea binelui”.

²⁷ Platon, *Apărarea lui Socrate*, 41d., în *op. cit.*, p. 43.

²⁸ *Ibidem* p. 39.

²⁹ Sara Ahbel-Rappe, and Rachana Kamtekar, *A companion to Socrates*, Oxford, Blackwell Publishing, 2006, p. 228.

din Atena, îi răspunde că printr-o astfel de salvare egoistă ar face o nedreptate față de Atena.

„Socrate are o manieră de a se supune care este o modalitate de a rezista”³⁰, „se supune legilor pentru a dovedi, chiar în interiorul cetății, adevărul atitudinii sale filosofice și valoarea absolută a intenției morale”³¹.

Socrate, împlinea misiunea primită de la zeu, atât ca o datorie pe care a simțit-o cu stringență dar în același timp, misiunea era și de a se apropia de oameni, a descoperi și greutățile oamenilor, și de ai ridica de la problemele cotidiene la lucrarea virtuților.

„Socrate este în același timp în afara lumii și în lume, depășind oamenii și lucrurile prin exigența sa morală și angajamentul pe care îl implică, amestecat cu oameni și lucruri, deoarece nu poate exista filosofie adevărată decât în cotidian. Și, în toată Antichitatea, Socrate va rămâne astfel modelul filosofului ideal, a cărui operă filosofică nu constă decât în viața sa și în moartea sa”³².

Din mărturiile vieții, vedem că Socrate, era o persoană care adeseori se afunda în gândurile sale. Din această cauză rămânea nemișcat multă vreme. Dar acest lucru și felul de a fi a lui Socrate nu l-a împiedicat să nu aibă grijă și de aproapele. Din mărturiile păstrate de Platon și Xenofon, se descoperă în persoana lui Socrate, un om deosebit de preocupat asupra problemelor aproapelui, și asupra binelui mers al cetății. Socrate intra în contact cu diferiți oameni, atât pe străzile Atenei cât și cu diferite grupuri, de oameni din oraș. La oamenii cu care intra în contact, Socrate se străduiește să le trezească conștiința morală, și îndemnul spre virtute, dar acest lucru nu se poate decât numai pornind de la propria neștiință și de la realitate propriei necunoașteri. Însă pentru ca, aurul să se vădească cu adevărat, a fost

³⁰ Merleau M. Ponty, *Éloge de la philosophie et autres essais*, Paris, 1965, p. 38 *apud*. Pierre Hadot, *Ce este filosofia antică*, p. 66.

³¹ Pierre Hadot, *op. cit.*, p. 66.

³² *Ibidem*, p. 66-67.

nevoie să susțină fără ocolișuri și prin propriul exemplu, acest lucru, prin acceptare și descoperirea propriei morți, că adevărata viață este după moarte, prin sentimentul dreptății spre care năzuiește sufletul.

În „Apologia lui Socrate”, Platon ni-l prezintă pe maestrul său în fața judecătorilor, cu o atitudine de om care cere să i se facă dreptate, o dreptate care ar trebuie să nu aibă de-a face cu nimic din interesele lumii acesteia. Celor care votează pentru condamnarea lui, le amintește că vor da răspuns de felul cum vor decide și în fața zeilor³³, iar despre cei care ajung pe lumea cealaltă, spune că dacă vor fi găsiți drepecți, vor fi alături de celelalte suflete drepte.

Un element important, care ține de structura interioară a eticii lui Socrate și pe care Platon l-a preluat, este dreptatea. Socrate face și o aluzie la ideea că dacă ei ca și judecători nu pot face dreptate, moartea lui va fi o apăsare a conștiinței pentru ei, datorită ticăloșiei de a nu fi judecat drept un cetățean nevinovat. Chiar dacă este condamnat la moarte cu majoritate de voturi, și pare înspăimântător acest lucru, totuși, pentru Socrate ea este „nici cât negru sub unghie”³⁴. Iar această atitudine nu o exprimă doar cu cuvântul, ci și cu fapta dacă va trebui. Filosoful mărturisește că nu a făcut nici o faptă nedreaptă și că de acest lucru este încredințat de glasul zeului pe care îl aude în interiorul său, și de care a ascultat mereu. Frica pe care a avut-o mereu Socrate nu a fost moartea, ci grija de a nu face nelegiuiri sau nedreptate³⁵. Putem înțelege din acest mic fragment că filosofia lui Socrate era una întru totul practică.

Împotriva condamnării, că filosoful i-ar fi influențat negativ pe tineri, Socrate se apără astfel:

„nu fac nimic altceva decât să colind orașul încercând mereu să vă conving, și pe tineri și pe bătrâni, să nu vă îngrijiți de trup și de bani nici mai mult, nici deopotrivă ca de suflet, spre a-l face să fie cât mai bun, spunându-vă că nu virtutea se naște din avere, ci din virtute vin și averea

³³ Pentru mai multe detalii despre *Apărarea lui Socrate*, a se vedea ultima parte a operei, de la 38 C.

³⁴ Platon, *Apologia lui Socrate* 32 d., în *op. cit.*, p. 33.

³⁵ *Ibidem*.

și toate celelalte bunuri, pentru fiecare om în parte, ca și pentru cetate. Dacă spunând acestea îi stric pe tineri, atunci aceste lucruri ar putea fi vătămătoare; dar dacă spune cineva că eu vorbesc într-alt fel, n-are dreptate”³⁶.

Într-o analiză convingătoare conchide, Georges Bastide că acel om care trăiește doar pentru bunuri materiale care sunt și exterioare omului, moartea îi apare ca o nenorocire, pentru înțeleptul care trăiește în duh, moartea i se prezintă asemenea unui lucru firesc, natural. Însă pentru cel care moare, drept fiind și pe nedrept fiind condamnat, fiind o victimă a nedreptății omenești, pentru unul ca acesta moartea înseamnă înfăptuire.

„Valorile spirituale se situează în afara timpului și a spațiului, ele nu sunt tăgăduite în acest cadru și orice om care face chiar și cea mai mică nedreptate pe care o consimte își dă seama că-l sacrifică pe cel Drept în afara spațiului și a timpului, și astfel este răspunzător de moartea lui Socrate. Iar pe lângă aceasta Socrate, va fi în agonie până la sfârșitul lumii și de aceea omenirea nu are voie să doarmă în acest timp”³⁷.

Ca un adevărat maestru spiritual, Socrate se apără prezentându-și roadele, adică ceea ce a făcut el în realitate, învățându-i atât pe tineri, cât și pe cei mai în vârstă să aibă grijă în primul rând de suflet. Iar dacă judecătorii socotesc că sunt fapte condamnabile, atunci conducerea și organizarea *polis*-ului ar fi problema, nu imboldul la virtute.

O atitudine care vădește modul nobil de a fi a lui Socrate, după ce a fost condamnat este că nu are nici o reacție de împotrivire violentă față de condamnarea primită, doar atât le spune celor care l-au judecat că el se consideră drept și nu a făcut niciodată nedreptate cuiva. „Dacă cineva i-a făcut rău, acest lucru nu are nici o justificare morală pentru a-i face la rândul-i același rău, sau altul”³⁸. După cum amintește

³⁶ *Ibidem*, 30 a/b., p. 30

³⁷ Georges Bastide, *Le moment historique de Socrate*, Paris, 1939, p. 307-308.

³⁸ Gregory Vlastos, *Socrate – ironie și filosofie morală*, trad. de Mara Van Schaik Rădulescu, București, Edit. Humanitas, 2002, p. 148.

profesorul Gregory Vlastos, Socrate, este primul filosof grec care surprinde într-un mod simplu dar fundamental.

„Nimeni nu știe ce este moartea și nici dacă nu e cumva cel mai mare bine pentru un om, dar toți se tem de ea ca și cum ar fi siguri că e cel mai mare rău. Iar în acest fel de a gândi cum să nu fie tocmai prostia aceea vrednică de dispreț - de a crede că știi ceea ce nu știi ?”³⁹.

Deși susține că nu știe nimic despre moarte, totuși susține cunoașterea altor lucruri, care sunt mai importante:

„dar a face nedreptăți și a nu te supune celui mai bun, fie el om sau zeu, știu că acestea sunt fapte rele și rușinoase. Așadar, de niște lucruri despre care nu știu dacă nu cumva sunt bune nu mă voi teme și nu voi fugi de ele mai degrabă decât de aceste lucruri despre care știu sigur că sunt rele”⁴⁰.

Prin cele afirmate mai sus Socrate a vrut să pună accentul pe valoarea sufletului. Dacă asupra morții, nu știe nimic, tocmai pentru că „experiența propriei morți îi scapă din definiție”, în schimb recunoaște că acțiunile morale care depind de el, au o valoare net superioară tocmai pentru că depind de alegerea sa.

Prin moartea lui Socrate, s-a pus temelia concepției sale care este fundamentată pe doi mari stâlpi: primul este acela al

„năzuinței după lumina adevărului constituie, partea nobilă și eternă a sufletului nostru și al doilea că nu există un alt mod de a mărturisi adevărul, decât a fi martor al adevărului. Prin viața și existența proprie, el, care i-a învățat pe oameni cum să trăiască, pentru a merita numele de oameni, a știut să-i învețe și cum trebuie să moară, pentru a se împărtăși cu nardul veșniciei. Felul în care a murit Socrate înseamnă sfârșitul unui înțelept, care a avut presimțirea unui adevăr etern și anume că nu moartea este ceva rău, ci viața lipsită de o semnificație superioară și că această semnificație n-o poate înjosi nici o nedreptate, iar moartea pentru ea nu o poate decât înnobila”⁴¹.

³⁹ Platon, *Apărarea lui Socrate* 29a/b., în *op. cit.*, p. 29.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Nicolae Balca, *op. cit.*, p. 115.

Concluzii

Privind și analizând filosofia lui Socrate, existențialistul Kirkegaard⁴², era conștient că nu poate fi întru totul creștin, pentru că numai Hristos a fost creștin cu adevărat, iar mai aproape de zilele noastre, Cuviosul Sofronie Saharov, mărturisește că „a trăi creștinește este cu neputință, creștinește se poate doar muri ... aceasta este calea îngustă ce duce la viață”⁴³. Modelul pe care încercăm să-l urmăm, atât din punct de vedere filosofic cât și religios nu poate fi îndeplinit în totalitate, însă el trebuie să fie năzuința noastră continuă.

După cum amintea Plutarh, câteva secole mai târziu, despre felul de a-și prezenta filosofia Socrate, care pentru

„majoritatea oamenilor își închipuie că filosofia constă în a discuta de la înălțimea unei tribune și a ține cursuri asupra textelor. Însă ceea ce scapă cu totul acestor oameni este filosofia neîntreruptă care este exercitată zi de zi într-o manieră perfect egală cu sine [...]. Socrate nu pregătea amfiteatre pentru auditoriu, nu se așeza la o catedră profesorală; nu avea un orar fix de discuții în care să se plimbe cu discipolii săi. Însă a filosofat răsând uneori de aceștia, bând sau mergând la luptă sau în Agora cu ei și, în sfârșit, mergând spre temniță și bând otravă. A fost primul care a dovedit că, în orice timp și loc, în tot ce ni se întâmplă și în tot ce facem, viața de zi cu zi oferă posibilitatea de a filosofa”⁴⁴.

După cum nu se putea prezenta mai bine, viața trăită intens, devine un mod de a fi și apoi un mod de a zice. La Socrate aceste lucruri se află într-o armonie continuă. Pentru acest lucru este el important, unitatea pe care a dobândit-o practicând filosofia, în cel mai firesc mod de a fi – omul – *antropos* – liber, care privește spre cer și își cunoaște

⁴² Søren Kierkegaard, *L'Instant*, 10 în „Oeuvres complètes”, vol XIX, traduction par Paul-Henri Tisseau et Else-Marie Jacquet-Tisseau, Paris, 1982, p. 300-301.

⁴³ Sofronie Saharov, *Viața și învățătura starețului Siluan Athonitul*, ed. II, trad. de Ioan I. Ică jr., Sibiu, Edit. Deisis, 2004, p. 265.

⁴⁴ Plutarh, *Si la politique este l'affaire des vieillards*, 26, 796d apud Pierre Hadot, *Ce este filosofia antică*, p. 67.

vocație și rostul în viață. Iar pentru că Socrate și-a cunoscut rostul în viață, și l-a aflat și în moarte.

Modul de a se îngriji de sine dar și de ceilalți, schimbă structura interioară, lărgind-o, să nu fie om al oportunităților și cu interese, să fie – *politropos*, ci persoana – chipul – *prosopon* al celui Necreat. Astfel omul trebuie să se conducă după legea care este în sine și să accepte și legile acestei lumi - pentru a trăi și a muri după legile acesteia, dar a muri pentru ceva mai presus decât lumea și viața aceasta – iar acest lucru este un ideal, care ni se împărtășește cu cât ne apropiem gândul de divin. Viața lui Socrate a fost deosebită, chiar mare, dar mai mare a fost atitudinea morții sale.

Vocația și destinul lui Socrate, impregnată peste secole în conștiința lumii este aceea de a fi trezitorul sufletului uman din somnul în care se cufundă omul prin activitatea cotidiană și de sub abisul părerilor, pentru a-l face să ajungă la adevăr. Valoarea sufletului este pentru Socrate inestimabilă dar și salvarea acestuia prin exercițiul adevărului este marea chemare a filosofului. Platon îl consideră pe maestrul său, trezitor al omenirii înspre lumina adevărului, redându-i în același timp imaginea eternă și prototipul filosofului autentic, acela de a face din orice clipă din viață o filosofie, un continuu urcuș al sufletului spre lumină, adevăr și dreptate. Toate acestea nu se pot realiza decât numai dacă omul va dori să se lase modelat de către conștiință.

Bibliografie

- Balca, Nicolae, *Istoria filosofiei antice*, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1982.
- Bastide, Georges, *Le moment historique de Socrate*, Paris, 1939.
- Brun, Jean, *Socrate*, trad. de Walter Fotescu, București, Edit. Humanitas, 1996.
- Cornea, Andrei, *Când Socrate nu are dreptate*, București, Edit. Humanitas, 2005.
- Gottlieb, Anthony, *Socrates*, London, Orion Publishing Grup Ltd., 1998.

- Hadot, Pierre, *Exerciții spirituale și filosofie antică*, trad. Din limba franceză de Constantin Jinga, postfață de Agapie Corbu, Arad, Edit. Sfântul Nectarie, 2015.
- Hadot, Pierre, *Ce este filosofia antică*, traducere de George Bondor și Claudiu Tipuriță, Iași, Edit. Polirom, 1997.
- Hegel, G. W. F., *Prelegeri de istoria filosofiei*, vol. I, traducere din limba germană de D. D. Roșca, București, Edit. Academiei Republicii Populare Române, 1963.
- Kamtekar, Rachana, and Sara Ahbel-Rappe, *A companion to Socrates*, Oxford, Blackwell Publishing, 2006.
- Kierkegaard, Søren, *L'Instant*, 10 în „Oeuvres complètes”, vol. XIX, traduction par Paul-Henri Tisseau et Else-Marie Jacquet-Tisseau, Paris, 1982.
- Platon, *Banchetul*, trad. după Marsilio Ficino, Timișoara, Edit. de Vest, 1992.
- Platon, *Opere I*, ediție îngrijită de Petru Creția și Constantin Noica, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1976.
- Ponty, M. Merleau, *Éloge de la philosophie et autres essais*, Paris, 1965.
- Saharov, Sofronie, *Viața și învățătura stareșului Siluan Athonitul*, ediția a II-a, trad. de Ioan I. Ică jr., Sibiu, Edit. Deisis, 2004.
- Vlastos, Gregory, *Socrate – ironie și filosofie morală*, trad. din limba engleză de Mara Van Schaik Rădulescu, București, Edit. Humanitas, 2002.
- Zilioli, Ugo (ed.), *From the Socratics to the Socratic schools: classical ethics, metaphysics, and epistemology*, New York, Routledge Publishing, 2015.